

КЪМ ВЪПРОСА ЗА ФОНЕТИЧНИТЕ ОСОБЕНОСТИ НА КИТАЙСКИТЕ ДИАЛЕКТИ

Иван Стоев

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

ON THE SPECIAL PHONETIC FEATURES OF CHINESE DIALECTS

Ivan Stoev

Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

The study examines data about phonetic features of Chinese dialects. It summarizes information found in English and Russian research, and reaches conclusions about the main characteristics of various Chinese dialects. The paper draws a parallel between dialectal features and ethnic groups in China. It claims that special attention must be paid to the phonetic features of dialects since being familiar with these characteristics is of key importance for learners of Chinese as a Foreign language

Keywords: phonetics, Chinese, dialects, Putonghua

Настоящото изследване разглежда въпроса за фонетичните особености на диалектите в китайския език. Темата е значима поради нарастващия интерес и нужда от познаване на китайския език предвид все по-масовото му използване в Европа.

Обект на изследването са китайските диалекти, а предмет – фонетичните им особености. Основната задача на разработката е да се достигне до по-високо ниво на познаване на диалектите в Китай, както и правилното им използване от фонетична гледна точка.

Актуалността на проведеното изследване се състои в теоретичната и практическата му насоченост. Научната му значимост се изразява в систематизирането на съществуващи материали по темата от чуждоезикови източници. Методът на работа е систематизиране на позната информация и обобщаването ѝ. То има и практическа насоченост – може да бъде използвано като помощен инструмент от хора, които владеят китайски език (не като роден), за да се запознаят със спецификите на китайските диалекти.

В настоящата работа териториалните диалекти ще бъдат изследвани от фонетична гледна точка.

Китайският език (汉语) може да бъде разглеждан като отделен език, но също и като езиково семейство, тъй като представлява съвкупност от местните езици, говорени от китайската етническа група хан. Той е един от езиците, формиращи Сино-тибетското езиково семейство (ГЕС/GES 2007: 930 – 931). Различните диалекти на китайския са роден език за около една шеста от населението на света, т.е. повече от един милиард души.

В лингвистичен аспект въпросът дали разновидностите на китайския са езици или диалекти е спорен. Основните регионални езикови групи са между шест и дванадесет на брой (в зависимост от схемата на класификация).

Разликата между повечето от тези групи е по-голяма, отколкото дори между отделните европейски езици, въпреки че някои диалекти, като *сян* и *югозападен мандарин*, имат общи изрази и до някаква степен са взаимно разбираеми от носителите им.

В Географската енциклопедия на страните „китайският е класифициран като макроезик с тринадесет подезика“ (ГЕС/GES 2007: 932). Важен термин с оглед на настоящото изследване е *путунхуа* – общоприетата форма на говоримия китайски език и един от шестте официални езика на Обединените нации.

Въпреки големите различия между диалектите, всички те използват обща писменост. Китайската йероглифна система е една от най-старите и най-добре развити писмености в света, като тя няма азбука, а се е развила от пиктографската писменост. Това и до днес личи в много йероглифи. Напр. ‘мъж’ – 男子 е комбинация от знаците за ‘поле’ и ‘сила’.

Знаковата писменост е идеалното средство за комуникация в такава голяма страна.

В хода на историята писмеността е била реформирана, уеднаквявана и опростявана няколко пъти.

Поради наличието на много диалектни групи в Китай, чиито различия често са доста големи, се налага използването на путунхуа, което е един от най-важните фактори за културното и политическото обединение в Китай.

През 1958 г. на базата на латинската азбука е въведена официална транскрипция на китайския език – *пинин*, а през 1979 г. започва да се използва като официална латинска транскрипция на

китайските имена по света. Точно този факт изиграва силно положителна роля в процеса на изучаването на езика от чужденци, както и при изучаването на фонетичните особености на путунхуа, а впоследствие и на китайските диалекти.

Китайските диалекти (方言) – обща характеристика

Най-общо китайските диалекти могат да бъдат класифицирани в следните групи: северни диалекти, *у, сян, ган, хака, мин* (дели се на две групи – северен и южен) и *юе* (познат като *кантонски*). Всяка група съдържа многобройни поддиалекти, като вече описаните се говорят от 92% от населението. Останалите 8% използват тибетски, монголски, мяо и други по-малки диалектни групи, които на практика се използват от етнически малцинства, а и все още тяхната лингвистична природа е спорна – езиковедите не постигат съгласие по въпроса дали притежават нужните компоненти, за да бъдат наричани диалекти на китайския език.

Различията в диалектите могат да бъдат толкова големи, че при среща между двама души, владеещи различни такива, трудно може да бъде постигнато разбиране. Обедняващият фактор е официалната езикова норма *путунхуа* (普通话). А. Русских обобщава основните характеристики на *путунхуа* – използва общо-приетата йероглифна система; **лексикалните и фонетичните особености са съобразени най-вече със северните диалекти, а граматичните норми са базирани на нормите, фиксирани в литературните произведения, съобразени със съвременната книжовна норма *байхуа*** (Русских/Russkih 2016: 6 – 7).

Важни фонетични особености на *путунхуа* са преобладаване на гласните звукове, сричкообразуващата функция на гласните, наличието на тон (което в китайския език е еквивалентно на познатото ни музикално ударение), чиято функция е смислоразличителна. Тези особености се проявяват по различен начин в диалектите на китайския език. Нека вземем например йероглифа, означаващ ‘аз’. На диалекта *мандарин* той би бил произнесен като ‘wo’, в *у* – ‘gua’, а на *кантонския* – ‘ngo’.

В следващата таблица са представени основни характеристики на китайските диалекти:

Таблица 1. Особености на китайските диалекти

Диалект	Територия на разпространение	Брой хора, от които се говори	Особеност
Пугунхуа – (普通话)	На територията на цялата държава.	Всеки грамотен китаец (96,8%)	Официалната езикова норма в Китайската народна република. Въпреки това го причисляваме по-скоро към северните диалекти, тъй като във фонетично отношение се основава главно на пекинския диалект.
Ган – (赣语)	Може да бъде чуто в западните части на Китай, основно в провинцията Дзянси.	22 800 000 (2,4%)	
Хака – (客家话)	Основно в Тайван, Гуандун, Дзянси, Гуйджоу и др.	35 130 000 (3,7%)	
Мин – (闽语)	Говори се в южната крайбрежна провинция на Китай Фудзиен.	38 950 000 (4,1%)	Това е най-разнообразният диалект, което означава, че в диалектната

			група все още има много различни вариации при произношението на думите.
У – (吴语)	Около Шанхай и делтата на Яндзъ.	80 750 000 (8,5%)	
Сян – (湘语)	Южен диалект, концентриран най-вече в провинцията Хунан.	45 600 000 (4,8%)	
Юе/кантонски – (粤语)	Южен диалект, употребяван най-вече в Гуандун, Гуанси, Хонконг и Макао.	47 500 000 (5,0%)	

Голямата територия на Китай, както и многобройното ѝ и многолико население водят до различните диалекти, съответно и локални особености на езика. Подобно на американските акценти или българските диалекти, всеки диалект в Китай е в пряка зависимост от територията си на разпространение. Етническите групи в Китайската народна република по официални данни са 56. Етническото разнообразие до голяма степен обяснява диалектното разнообразие и играе голяма роля в развитието на богатството, представено от диалектите.

Характерен белег на китайския език е наличието на тон. В отделните диалекти има и различия в броя на тоновете. Например *мандарин* има четири тона, а *кантонският* – шест. Точно тази характеристика на езика е основна за него, защото играе смисло-различителна роля. Има много случаи, когато думи са с еднакъв фонетичен състав, но тонът променя значенията им. Например 妈 (mā) означава майка, 马 (mǎ) означава кон, 骂 (mà) означава карам се. Я. Шишкова дава основните параметри на тоновете:

- първи тон – „произнася се високо и равно (200 Hz)“ (Шишкова/Shishkova 2007: http);
- втори тон – „също се отнася към високия регистър. Произнася се с издигаща се интонация от средния до високия регистър на човешкия глас (140 – 200 Hz)“ (пак там);
- трети тон – „първо се спуска надолу, остава на равнището на най-ниския тон в гласа и накрая се издига нагоре до позиция 4 (120 – 100 – 180 Hz). В потока на речта обаче се използва т.нар. *половин трети тон*“ (пак там);
- четвърти тон – „низходящ и свързва най-високата с най-ниската точка в гласа (200 – 100 Hz)“ (пак там).

Етнически групи в Китай

Етническите групи в Народна република Китай и съзнанието за принадлежност към даден етнос оказват силно влияние върху съхраняването, развитието, използването и изучаването на диалектите. В огромната територия на Китай освен хан, които са мнозинство сред населението, живеят още 55 официално признати националности. Едва след основаването на републиката през 1949 г. националните малцинства се отбелязват отделно в статистиката на населението. Регионите, в които живеят, са в покрайнините на областите на хан, като ги заобикалят като огромна дъга.

За самостоятелното управление и развитие на малцинствата са изградени пет автономни района: Вътрешна Монголия, Гуанси-Джуански, Тибет, Нинся-Хуейски и Синдзян-Уйгурски. Строгата политика за семейно планиране не е в сила за малцинствата.

92% от населението на Народна република Китай са хан, както се наричат и самите китайци. Името идва от едноименната династия (206 г. пр. Хр. – 220 г. сл. Хр). Хан населяват предимно източната част на страната. Дори само големината на територията и пространствените разлики са знак, че хан не са и не могат да бъдат единен народ. Те се характеризират със значителни регионални различия по отношение на езика, формите на заселване, облеклото, храната, дори митовете и легендите. Обединителните

елементи са общата история, произходът им и традициите, които притежават като уседнал народ.

Петдесет и петте национални малцинства съставляват само 8% от населението на Китай, но са разпределени между 64% от общата територия, предимно в по-слабо развитите области на югозапад, запад и северозапад.

Разделянето на официално признати малцинства става по езиков признак.

В етническото разнообразие на югозападната част много племена и народности групи са били обединени в нови „националности“.

Някои по-малки народи и до днес чакат официалното си признаване като националности. Малцинствата могат да се обединят в няколко групи: китайци/хан (汉族), джуанци (壮族), манджури (满族), хуейци (回族), които са единственото малцинство, говорещо китасйки, мяо (苗族), уйгури (维吾尔族), и (彝族), тудзя (土家族), монголци (蒙古族), тибетци (藏族), буи (布依族), дун (侗族), яо (瑶族), корейци (朝鲜族). Хан китайците винаги са смятали некитайските малцинства в държавата за по-изостанали в обществено, икономическо и културно отношение. Едва в народната република на малцинствата формално се дава право на самоопределяне и им се признава юридическа равнопоставеност. Още Мао Дзедун (1893 – 1976) цели „сливане на националностите“. Затова езиците, обичаите и религиите на малцинствата са забранявани, храмовете – разрушавани, монасите и шаманите – прогонвани. По време на Културната революция (1966 – 1969) **принудителното асимилиране** достига екстремни измерения, но тази радикална политика на места има обратен ефект: в някои от некитайските региони се стига до засилено съзнание за собствена етническа принадлежност, което **води до яростно бранене** на вярванията, културните индивидуалности, **диалектните особености, включващи различия на всички равнища на езика – фонетично, лексикално, граматично.** Подробно изследване върху връзката между принудителното асимилиране и съхраняването на диалектите прави Дж. Станфорд (вж. Stanford/ Станфорд 2007).

Разпространение и основни фонетични особености на китайските диалекти

Основни различия между северните и южните диалекти ясно се проявяват във фонетично-фонологичните и лексикалните особености и оставят отпечатък върху акустичното и семантичното естество на разговорната реч. Китайският лингвист Чън Дзямин анализира фонетичната основа на разговорната реч и извежда основните характеристики, по които се разграничават представителите от севера и юга на Китай (Чън/Chen, цит. по Уан/Wang 2001: 8), подобно изследване правят и Савтирѝова и Шустова (Савтырева, Шустова/Savtyrѝova, Shustova 2012: 2 – 4). Данните от изследваната са систематизирани и обобщени в Таблица 2. Срв.:

Таблица 2. Разлики между северни и южни диалекти

Северни диалекти	Южни диалекти
В пекинския диалект има звукове „zh, ch, sh“ и „z, c, s“.	Те не са налични в редица южни диалекти.
В пекинския диалект има неутрално четене (нулев) етимологичен тон;	Нулевият тон отсъства в южните диалекти.
	В южните диалекти присъства на т.нар. <i>входящ тон</i> ¹ .
Групите звукове „z, c, s“, „j, q, x“ и „zh, sh“ в пекинския диалект са независими звукови матрици.	В диалекта мин има по един звук z, c, s.

¹ В миналото входящият тон е представлявал самостоятелен клас, който днес е запазен основно в диалектите. В *путунхуа* са пренесени едва около 400 думи с входящ тон, от които почти половината са преминали в 4-ти, ¼ са във 2-ри и останалите 100 са разпределени между 1-ви и 3-ти тон, като в 3-ти са най-малко. В някои диалекти сричките във входящ тон се четат стегнато и кратко, а когато преминат в книжовната норма, тяхното четене се удължава (MyChineseNow: <http://>).

	В много южни диалекти няма градация на звуковете <i>n</i> и <i>l</i> ; в диалекта гуандун – на <i>ŋ</i> , <i>f</i> , <i>f</i> .
В северните диалекти не се поставя <i>m</i> в края на думи, завършващи на <i>n</i> , което се наблюдава в някои южни диалекти.	Характерно звучене в южните диалекти има затворената съгласна <i>m</i> , която е <i>редуцирана</i> . В диалектите гуандун и мин звукът <i>m</i> се добавя към края на думите, завършващи на <i>n</i> , напр. „ <i>dianm</i> , <i>jīnm</i> , <i>xianm</i> , <i>tianm</i> , <i>uanm</i> “.
Също така в пекинския диалект няма разлики между предноезични и средноезични палатализирани африкати (<i>z</i> , <i>c</i> , <i>s</i> и <i>j</i> , <i>q</i> , <i>x</i> , преди гласни <i>i</i> и <i>ü</i>).	

Тоновете представляват модуляции в честотата на звука с фонемнен контраст. Тембърът на гласа често пъти е второстепенна характеристика на тоновете в множество диалекти, като може да се включват скърцане, придихания, пронизителност и др.

Езиковедите разделят езиците на *интонационни* (при които тоналните опозиции се появяват само при отделни срички) и *тонални езици* (всяка сричка е в съответен тон). Някои изследователи са склонни да характеризират диалектите *мандарин* и *у* като интонационни (Чън/Chen, Бао/Bao, Ли/Li, цит. по Уан/Wang 2001: 7) поради присъствието на нулев тон, като при него тонът на сричката е неутрализиран, но повечето синолози единодушно признават китайския език и неговите диалекти като типични тонални езици.

Китайските диалекти с най-малки тонални различия са вариантите на путунхуа, които се говорят в най-северните части на Китай, където може да има три ясно разграничени тона. В други диалекти пък може да има над осем.

Неутралният тон, като слаб елемент, е широко разпространен в диалектите в цял Китай.

Кантонският е единствената диалектна група, за която се съобщава, че неутрален тон липсва. Множество лингвисти са публикували трудове, които потвърждават това твърдение, както и разглеждат поведението на неутралния тон като явление, което можем да наблюдаваме в някои от диалектите в китайския език (Канабаева/Канabaeva 2017: 6).

Важно е да се спомене, че проучванията за акустичните свойства на неутралния тон в диалекти, различни от стандартния мандарин, и за метричното ударение са оскъдни. Фактът, че тези изследвания са написани на висок академичен стил и са разглеждани от малък брой езиковеди, прави тяхното разпространение и разбиране доста трудни.

Някои изследвания поставят на дневен ред ролята на фонетиката и фонологията в китайската тонална система. Изследване на Чън от 2000 г. твърди, че някои разновидности на *северния* у притежават акцентни системи (акцентиране върху дадена сричка), тъй като те показват свойства, наподобяващи поставен акцент (Чън/Chen, цит. по Уан/Wang 2001: 8).

Важна характеристика на тоналната система на китайския език е сандхи при тоновете.

Сандхи е термин във фонетиката, който най-общо представлява междусловна асимилация². *Сандхи* се проявява в „промени, на които са подложени крайните и началните звукове на съседни думи“ (Бояджиев/Boyadzhiev 2007: 122). В китайския език се наблюдава при тоновете. Осъществяват се модификации на характеристиките на тона при съчетание с други тонове, като промените могат да варират от частична до пълна промяна на тона.

Има твърдения, че тонът при сандхи на китайски е тясно свързан с ударението. Уан Пин обобщава изследванията на Кенеди от 1953 г., Йъп от 1980 г. и Чан от 1950 г., според които тоновата система и метричната система съществуват съвместно в ки-

---

² *Асимилация* – „фонетична промяна, при която даден звук се нагажда частично към учленението на друг звук или напълно се изравнява с него“ (Бояджиев/Boyadzhiev 2007: 120). Тя може да бъде класифицирана според начина и мястото на образуване, всяка от които асимилации може да е пълна или частична, като засяга както гласните, така и съгласните.

тайския, а ударението играе ключова роля при формирането на тоналното поведение (Уан/ Wang 2001: 1). В изследванията си Бао използва теория, която се явява опозиция на метричния анализ на тоновата система в *северните* у диалекти. Той посочва някои основни проблеми в съответните проучвания, поспециално на Чън от 2000 г. и на Дуанму от 1995 г. и 1997 г. За пример Бао дава проблеми, които показват, че метричното ударение може да получи променлив размер на стъпката, който варира от едностъпна форма до многостъпна форма, без да проявява ритмичния ефект, типичен за метричните системи. На второ място, метричният анализ не може правилно да предвиди областта, в която работят правилата за сандхи при тоновете, особено в полисилабичните съединения (Бао/Бао, цит. по Уан/Wang 2000: 4).

Анализът на научната литература показва, че твърдението за срички без ударение в китайския език не е особено популярно сред лингвистите. Неутралният тон е категорично идентифициран като лексикално ненатоварен. Според К. Гусенховен „все пак няма категорични доказателства за твърдението, че има лексикално ударение в думи, състоящи се от две правилни срички“ (Gussenhoven/Гусенховен 2015: 16). Въпреки че има някои проучвания, обсъждащи ролята на фонологичната известност³ в тоновите системи на китайците, за съжаление, опитите за тяхното описване и разясняване остават до голяма степен спорадични и непълни.

Заклучение

Настоящото изследване **не претендира за изчерпателност и всеобхватност**, то прави обзор на актуален проблем, като преглежда основни въпроси, свързани с все повече изучавания от чужденци китайски език. Голяма част от изложената информация вече е позната на лингвистите, работещи върху въпроси, свързани с китайската фонетика и фонология. **За съжаление, липсват задълбочени изследвания на български лингвисти, от които да черпим категорична информация.**

---

³ С термина „фонологична известност“ се означава фактът, че начинът на произнасяне влияе върху значението на думата или словосъчетанието.

Изследването прегледа основните опорни точки, които пряко засягат промените в китайските диалекти. Засегна темите за общата характеристика на китайските диалекти; етническите групи в Китай; значимостта на диалектите поради разделянето на официално признатите малцинства по езиков признак; основните фонетични разлики между диалектите. Така стигнахме до следните изводи:

- 1) Съществуват значителни разлики между китайските диалекти по отношение на произношението и лексиката, които могат да повлияят на комуникацията и разбирането между носители на различните диалекти;
- 2) Най-очевидните разлики между диалектите на китайския език се проявяват предимно на фонетично равнище, което оказва значително влияние върху формирането на акустичния облик на устната реч в разговорната сфера;
- 3) Основата на разговорния стил във фонетичен и лексикален аспект е била речевата база на пекинския диалект. Стига се и до извода, че успехът на речевата комуникация между представители на различни диалектни групи се определя от типологичните особености на китайския език – теза, която е застъпена и в изследванията на А. А. Хабаров (Хабаров/Набаров 2015);
- 4) Йероглифната система е необходима в Китай, защото осигурява възможност за комуникация между носителите на отделни диалекти;
- 5) Опитът за асимилация на етносите всъщност е довел до съхраняване на диалектите;
- 6) Днес диалектните особености навлизат в *путунхуа* в резултат на огромната миграция на населението към Пекин и другите големи градове.

В практически аспект това изследване показва, че е необходимо чужденците, изучаващи или вече говорещи китайски език, да знаят основните разлики между китайските диалекти във фонетично отношение. По този начин могат да се избегнат голяма част от недоразуменията в процеса на комуникация с носителите на езика.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Бояджиев/ Boyadzhiev 2007:** Бояджиев, Ж. *Увод в общото езикознание*. София: Парадигма, 2007. [Boyadzhiev, T. *Uvod v obshtoto ezikoznanie*. Sofia: Paradigma, 2007.]
- ГЕС/GES 2007:** *Голяма енциклопедия на страните. Том 9 – Източна и югоизточна Азия*. Белград: Медиасат, 2007. [*Golyama entsiklopediya na stranite. Tom 9 – Iztocna i yugoiztochna Azia*. Belgrad: Mediasat, 2007.]
- Gussenhoven/Гусенховен 2015:** Gussenhoven, C. Does phonological prominence exist? // *Lingue e Linguaggio*, № 14, 2015, 7 – 24.
- Канабаева/ Kanabaeva 2017:** Канабаева, У. *Диалекты китайского языка*. Бишкек: УИ Бишкекского государственного университета, 2017. [Kanabaeva, A. *Dialekty kitayskogo yazyka*. Bishkek: UI Bishkekского gosudarstvennogo universiteta, 2017.]
- MyChineseNow** [http: Образователен сайт MyChineseNow](http://mychinesenow.com/tonalna-sistema.html)
<http://mychinesenow.com/tonalna-sistema.html>
- Русских/Russkih 2016:** Русских, А. *Фонетические и лексические отличия региональных вариантов современного китайского языка (на примере путунхуа в КНР, гоюя на Тайване и хуаюя в Сингапуре)*. СПб: УИ СПбГУ, 2016. [Russkih, A. *Foneticheskiye i leksicheskiye otlichiya regional'nyh variantov sovremennogo kitayskogo yazyka (na primere putunhua v KNR, goyuua na Taivane i huayuua v Singapore)* SPb: UI SPbGU, 2016.]
- Савтырева, Шустова/Savtyryova, Shustova 2012:** Савтырева, А., Л. Шустова. *Грамматические и фонетические особенности диалектов китайского языка*. // ПГУ 2012, < https://www.pglu.ru/upload/iblock/4f9/uch_2012_vii_00029.pdf >, 29 януари 2021. [Savtyryova, A, L. Shustova. *Grammaticheskiye i foneticheskiye osobennosti dialektov kitaysokago yazyka*. // PGU, 2012 <https://www.pglu.ru/upload/iblock/4f9/uch_2012_vii_00029.pdf>, 29 January 2021.]
- Stanford/ Станфорд 2007:** Stanford, J.N. *Dialect contact and identity: a case study of exogamous sui clans*. Michigan: Michigan State University, 2007.
- Wang/Уан 2001:** Wang, P. *Phonological prominence and its interaction with tone in Chinese dialects*. Tianjin: Tianjin Normal University, 2001.
- Хабаров/Habarov 2015:** Хабаров, А. А. Лексические и фонетические междиалектные заимствования в разговорном стиле речи современного китайского языка. // В: *Научный альманах*. Тамбов: Консалтинговая компания Юком, 2015, № 9 (11), 1575 –1579 [Habarov, A. A. *Leksicheskiye i foneticheskiye mezhdialektnyye zaimstvovaniya v razgovornom stile rechi sovremennogo kitayskogo yazyka*. // *Nauchny*

al'manah. Tambov: Konsaltingovaya kompaniya Yukom, 2015, № 9 (11), 1575 – 1579.]

Шишкова/ Shishkova 2007: Шишкова, Я. Кратка характеристика на китайския език. // *Всичко за Китай*, 20.11.2007, <<http://china.edax.org/?p=562>>, 29.01.2020. [Shishkova, Ya. Kratka harakteristika na kitayskiya ezik. // *Vsichko za Kitay*, 20.11.2007, <<http://china.edax.org/?p=562>>, 29.01.2020.]